

A TERMÉSZETI POTENCIÁLOK TÉRSÉGI HASZNÁLATÁNAK VIZSGÁLATA ÉS A TERÜLETI KOHÉZIÓ

OROSZ György

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Tanszék, 2100 Gödöllő, Páter Károly u. 1., e-mail: orosz.gyorgy@uni-mate.hu

Kulcsszavak: Barczi Attila, településfejlesztés, térségi fejlettség mérése, természeti tőke, ökoszisztéma-szolgáltatások, komplex mutató

Összefoglalás: Barczi Attila a tanárom, majd kollégám és doktori témavezetőm volt. A kutatási évek alatt számtalan alkalommal egyeztettünk, saját szakterületeinket illesztgettük egymáshoz, kerestük a közös pontokat, érveltünk és alakítottuk ki a közös nevezőnket. Abból az alapfelvetésből indult ki a PhD-kutatásom, hogy a táji és természeti mutatók nem vesznek részt a térségek és települések fejlettségét meghatározó és egymáshoz viszonyító rendszerben. Értékes természeti környezettel rendelkező térségeink nagy része hátrányos helyzettel bír a gazdasági és társadalmi állapotukat tekintve. Vizsgálataink arra irányultak, hogy ezen térségek miként élnek a természeti környezet adta lehetőségekkel a fejlesztéseik során? Milyen fejlesztéseket terveznek, és ezek miként függnek össze a természeti környezetük nyújtotta ökoszisztéma-szolgáltatásokkal? A kutatási eredmények között sikerült egy alkalmazható módszert leírni a természeti környezet szerepét erősítve a területi kohézió elemzéséhez, olyan adatok felhasználásával, melyek szabadon a rendelkezésünkre állnak.

Bevezetés

A kilencvenes évek végén a Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézetének hallgatójaként a Talajtan gyakorlati órákon találkoztam Barczi Attilával, aki lelkes fiatal oktatóként töltötte belénk a tudást. Tíz évvel később kollégák lettünk és a doktori tanulmányaim alatt Barczi Attila témavezetőként volt jelen a mindennapjaimban.

A kutatási témám az Európai Unió területi kohéziójának vizsgálata volt a térségek fejlettsége és azok természeti potenciáljának kapcsolatán keresztül.

A közös munka legelején sok időt töltöttünk azzal, hogy felmérjük, feltérképezzük az általa képviselt szakterület, a tájökológia és az én szakterületem közötti kapcsolatokat, átfedéseket. Sokszor éreztük azt, hogy szélmalomharc, amibe belevágtunk, hiszen számos alkalommal belefutottunk olyan altémakörökbe, melyek akkor még szintén kutatásra vártak; nekünk pedig már az eredményeire lett volna szükségünk. Ilyen helyzet volt az értekezésem hipotéziseinek felállítása is. A doktori kutatásom témája közvetlenül vagy közvetetten számos tudományterületet és szakterületet érintett. Ebből az interdiszciplináris adottságból kiindulva szükséges volt egy olyan kutatási ösvénynek a kialakítása, amely kizárólag azokat a vizsgálati területeket érintette, amelyek közvetlen kapcsolatban álltak a témámmal. A legnehezebb feladat éppen az volt, hogy erről az ösvényről ne térjek le, ne vesszek el a részletekben. Témavezetőként Barczi Attila ebben tudott a legtöbbet segíteni, így az utamat végig tudtam járni.

Napjainkban a klímaváltozás és az ezzel együtt járó klímakatasztrófák korában felértékelődik a természeti környezet (Malatinszky 2016), melynek megléte, kiterjedtsége és azon túl az állapota gazdasági, társadalmi, jól-léti hatásokkal bír. Az Európai Unió kohéziós politikájának célja, hogy a tagállamok és azok régiói harmonikusan fejlődjenek, a közöttük meglévő gazdasági, társadalmi különbségek csökkenjenek.

A gazdaságilag és társadalmilag elmaradott települések az uniós források pályázati rendszerében plusz pontokat kaptak kezdetektől fogva azért, hogy ezzel egy kisebb előnyt szerezzenek a források elérése terén, illetve voltak és vannak olyan pályázatok, melyek célzottan ezen települések, térségek számára lettek kiírva. Ugyanakkor az elmaradott térségek támogatása nem vette figyelembe azt a tény, hogy vannak olyan gazdaságilag és társadalmilag elmaradott települések és térségek, melyek a természetes és természetközeli felszínborítottság tekintetében az országos átlagnál jobbak.

A hazai területfejlesztési terveket, programokat ismerve és tanulmányozva az esetek jelentős részében azt tapasztalom, hogy a természeti adottságokkal csak zárványként foglalkoznak, a gazdasági és társadalmi szempontok kapnak nagyobb prioritást.

Ez nem meglepő, hiszen a térségek társadalmi-gazdasági és infrastrukturális fejlettségét hivatalosan mérő komplex mutató (továbbiakban komplex mutató) a természeti környezet állapotáról nem tartalmaz indikátorokat, így egy település vagy járás fejlettségi besorolásának módjában ez a napjainkra egyre értékesebb, a létezésünk alapját jelentő tényező nem jelenik meg.

A Barczi Attila által vezetett kutatásom témája az volt, hogy miként lehet különbséget tenni az elmaradottnak számító térségek és települések között a természeti környezetük függvényében, mert ez a támogatásokat illetően is célzottabb lehetőségeket tud biztosítani és segíthet a természeti állapotok megőrzésében, valamint hozzájárulhat a területi kohézió precízebb érvényesítéséhez.

Barczi Attilával a következő kutatási célokat tűztük ki:

- Elsődleges célkitűzés volt azokat a témaköröket összegyűjteni, melyek a természeti környezet és a térségfejlesztés kapcsolatában jelen vannak. Ez meglehetősen szerteágazó terület, ezért a főbb témakörök mentén húztam meg a határokat.
- Lehatárolni azokat a térségeket (járásokat), melyek az országos szinthez képest magas természeti tőkével rendelkeznek, ugyanakkor a gazdasági és társadalmi, valamint infrastrukturális állapotok miatt hátrányos jelzővel vannak illetve.
- Olyan természeti mutatókat, indikátorokat használni, melyek akkor Magyarországra területére rendelkezésre álltak és könnyen elérhetőek voltak. Ezeknek a mutatóknak a felhasználásával egy természeti tőke mutatót kívántam kialakítani, mely segítségével le tudtam határolni a vizsgálataim célterületeit.
- A lehatárolt térségeimet elemezni kívántam abból a szempontból, hogy az országos fejlesztéspolitikai és az az alatti szinteken készült tervek, programok miként viszonyulnak ezekhez a térségekhez, hangsúlyozzák-e, és ha igen, akkor milyen kontextusban ezt az állapotot. Elemezni, hogy a települési szintű tervekben, programokban vajon megjelenik-e a helyzetük egyedisége.

- Céлом volt gyakorlati szempontból megvizsgálni, hogy egy lezárt, konkrét uniós fejlesztési időszakban a vizsgált térségekben megvalósított fejlesztések, beruházások, miként viszonyultak ahhoz a természeti tőkéhez, ami ezekben a térségekben erőforrásként állt rendelkezésre.
- Kiemelten kezeltem a természetvédelemmel foglalkozó civil szervezetek helyzetét ezekben a speciális térségekben. Főleg az általuk végrehajtott projekteket akartam összegyűjteni és elemezni.
- A vizsgált térségeim településeinek vezetőit közvetlenül is megszólítottam, hogy felmérjem azt, miként élnek a magas minőségű és mennyiségű természeti környezet adta lehetőségekkel. Érdekelt az ehhez kapcsolódó tudatosságuk, miként élnek a természeti környezet nyújtotta lehetőséggel, és a jövőbeli fejlesztéseik vajon hogyan idomulnak majd az adottságokhoz.
- Céлом volt összehasonlítást végezni a nemzeti és a regionális szintű programok struktúrája szerinti és az ettől eltérő, közösség által vezérelt (CLLD, LEADER) programokból támogatott fejlesztések között a természeti tőke használatát illetően. Ebből pedig a területi kohézió érvényesülésére tudtam következtetéseket levonni.
- Ahhoz, hogy a választott térségeket vizsgálni tudjam, célkitűzésem volt, hogy az Európai Unió területi kohézióját a természeti tőke szemszögéből tanulmányozzam, a kapcsolatokat kimutassam, és a vizsgált térségeim konkrét fejlesztési projektjeinek elemzésével a területi kohézió alakulására következtetéseket vonjak le.

Anyag és módszer

Kutatásomban a települések természeti tőke állapotának kapcsolatát vizsgáltam a Központi Statisztikai Hivatal által használt járási fejlettségi mutató kapcsolatában, a térség- és településfejlesztés, valamint a területi kohézió viszonyában. Véleményem szerint érdemes különbséget tenni az elmaradottnak számító térségek és települések között a természeti környezetük függvényében, mert ez a térségfejlesztés során a támogatásokat illetően is célzottabb lehetőségeket biztosít, és segíthet a természeti állapotok megőrzésében, valamint a területi kohézió precízebb érvényesítésében.

A térségek és a települések társadalmi, gazdasági és infrastrukturális fejlettségét mérő, a Központi Statisztikai Hivatal által használt komplex mutató a természeti környezet állapotáról nem tartalmaz indikátorokat, így egy település vagy járás fejlettségi besorolásának rendszerében ez a napjainkra egyre értékesebb, a létezésünk alapját jelentő tényező nem vesz részt. A természeti tőke értékét a CORINE adatbázis természetes és természetközeli felszínborítottság mutatóinak a térség teljes területéhez viszonyított arányszámával mértem. Az általam kialakított CORINE alapú természeti tőke mutatóhoz használt CORINE nomenklatúrákat a nemzetközi és hazai szakirodalom-

ban is használt hemeróbia-fokozatok segítségével válogattam le. Azokkal a felszínborítottság típusokkal dolgoztam, melyek gyenge (oligohemerób) vagy mérsékelt (mezohemerób) antropogén hatásúaknak feleltethetőek meg.

Dolgozatom témája közvetlenül vagy közvetetten számos egyéb tudományágat és szakterületet érintett. Ebből az interdiszciplináris adottságból kiindulva szükséges volt egy általam meghatározott kutatási ösvényt kijelölnöm és szigorúan követnem. Az Irodalmi áttekintés c. fejezetben már csak azokkal a tématerületekkel foglalkoztam, melyek a kutatásom célterületét közvetlenül érintették és egymással szoros kapcsolatban álltak. Ez volt első nagy megmértetés, melyen Attilával át kellett mennünk, hogy a számos szerteágazó diszciplína mellett ki tudjuk jelölni és tartani tudjuk a kutatási irányt. Az irodalmak feldolgozása során körüljártam a területi kohézió fogalmát térben és időben, nemzetközi és hazai kitekintéssel, további tématerületek kapcsolódási pontjainak bemutatásával.

A területi tőke napjainkban egy széles skálán kutatott, a területi kohézióval szoros kapcsolatban álló tématerület, mely kutatásomhoz a természeti tőkén keresztül kapcsolódott. A természeti tőke feldolgozásán át eljutottam egy újabb nagy tématerülethez, az ökoszisztéma-szolgáltatásokhoz, mely önmagában is külön interdiszciplináris halmaz. A nemzetközi (Camagni et al. 2008; Costanza 2008; Costanza et al. 1997, 2014; Daily 1997; De Groot 2003; Stimson et al. 2011; UN 1992; MEA 2003; TEEB 2011), majd a hazai publikációk és kutatási anyagok (Barczy et al. 2008; Buday-Sántha 2006; Brink et al. 2011; Szabó et al. 2012; Kelemen et al. 2014; Kovács et al. 2014, 2018; Oláh 2014; Kovács-Hostyánszki et al. 2018) áttanulmányozása és feldolgozása során egyértelművé vált témám szoros kapcsolódása az ökoszisztéma-szolgáltatások és a zöld infrastruktúra koncepcióhoz. Mivel alapfelvetésem volt a térségek és települések fejlettségének mérési hiányossága, így bemutattam a térségfejlesztésben alkalmazott fejlettség fogalmait és mérési módszereit.

A vizsgálati célterületeim (járások) lehatárolásához a CORINE felszínborítási térkép adatbázisát használtam, valamint egyfajta kontrollként és a célterületek szűkítésére a Magyarország Élőhelyeinek Térképi Adatbázisát (Csorba 2012). Kutatásom első lépései között a járások csoportosítását végeztem el a természetes és természetközeli felszínborítottság aránya, valamint a térségek társadalmi-gazdasági és infrastrukturális fejlettségét mérő komplex mutató segítségével. A CORINE alapú természeti tőke értékük és a gazdasági és társadalmi fejlettségük alapján a járásokat négy kategóriába tudtam sorolni. Kutatásom további lépéseiben azokkal a járásokkal foglalkoztam, melyekben a természetes és természetközeli felületek aránya magas (átlag (37%) feletti), de a komplex mutató értéke alacsony (46,68 alatti, kedvezményezett járások). Az így kapott 47 járásból kiválasztottam azokat, melyek a 2014. (XI. 26.) Kormányrendelet szerint komplex programmal fejlesztendőek, azaz a kedvezményezett járásokon belül is a leghátrányosabb helyzetűek. Az így kapott 17 járást még a természeti tőkeindex értékek alapján minősítettem, amely segítségével kaptam 10 olyan járást a 17-ből, melyek Magyarországon a leghátrányosabb helyzetűek, ugyanakkor a természeti és természetközeli felszínborítás mennyiségi és minőségi jellemzői országos szinten a

legjobbak. A későbbiekben ezzel a 10 járással, illetve az elemzésekhez szükséges nagyobb elemszám miatt a kibővített 17 járással dolgoztam.

Kutatásom következő fázisában a vizsgálatom célcsoportjába tartozó járásokra vonatkozó fejlesztési terveket, programokat elemeztem az országos szakpolitikai szinttől fokozatosan haladva a tervi hierarchia szinteken át egészen a települési szintig. A fejlesztési tervek, programok, projektek elemzése során elsődlegesen a 2007–2013 közötti lezárt EU-s végrehajtási időszakot vizsgáltam. Az országos szintű fejlesztéspolitikai tervek dokumentálják az általam tanulmányozott járások speciális helyzetét, ugyanakkor a gazdasági, társadalmi és természeti adottságok együttes kapcsolatát, vagyis az általam használt kategorizálást nem jelenítik meg. A releváns regionális operatív programok a területi kohéziót tűzték zászlajukra és ehhez a vizsgált járásokra a turizmusfejlesztés gazdaságélénkítő hatásával számoltak. A regionális, megyei, LEADER kistérségi és települési programok elemzése célzottan arra irányult, hogy a vizsgált dokumentumban megjelenik-e az összefüggés, miszerint a térség magas természeti potenciállal bír, ugyanakkor a társadalmi és gazdasági mutatói alacsonyak. A regionális és megyei programokra egyaránt jellemző, hogy a helyzetelemzések súlypontja a gazdasági és a társadalmi tényezőkön nyugszik és materialista megközelítésűek. Az összefüggés-elemzések a gazdaság, társadalom és természeti adottságok együttes összefüggésében hiányoznak. A megyei fejlesztési programok esetében elérhetőek voltak a 2014–2020-as időszak dokumentumai is, így ezek elemzését is elvégeztem. Az akkori időszak megyei dokumentumai egyen sémára készültek, így az egyediség kevésbé tudott érvényesülni. A vizsgált járásokra releváns LEADER stratégiák mindegyike foglalkozott a természeti környezet magas szintű minőségi állapotával és a helyi gazdaság problémáival. A LEADER programokban a helyi adottságok ismerete talán a legjobban tetten érhető más fejlesztési programokhoz képest. A javasolt fejlesztési irányok is kifinomultabbak, és a vizsgált térségekben a természeti tőke, mint fenntartható erőforrás jelent meg. A vizsgálat alá vont települések esetében a 10%-ot sem érte el azon települések száma, amelyek rendelkeztek valamilyen fejlesztési tervvel a jövőre vonatkozóan. A programok összességét tekintve megállapítható volt, hogy túlsúlyban voltak azok a fejlesztési elképzelések, melyek a pozitív természeti környezeti adottságok kihasználására tettek javaslatot, és viszonylag kevesebb volt azon fejlesztések megnevezése, melyek ennek a természetes miliónek a rehabilitációjára, fenntartására irányultak. A releváns dokumentumok szinte mindegyike megoldási javaslatként hozta a természeti környezetre alapozott turizmusfejlesztést.

A fejlesztési programok elemzését követően vizsgálataimat a területfejlesztési hierarchia legalsó szintjén, a 2007–2013 között megvalósított projektekkel folytattam. Külön vizsgáltam az ERFA és ESZA támogatású projekteket, a LEADER beruházásokat és a civil szervezetek számára biztosított hazai, Zöld Forrás pályázat projektjeit. Az elemzés során a projekteket két szempont szerint tanulmányoztam: (1) helyi természeti környezetet támogató projektek és (2) helyi természeti környezetre épülő, azt kihasználó projektek. Az ERFA és ESZA és Kohéziós Alap forrásokból támogatott fejlesztések esetében 3.223 megvalósított projektből 190 olyan projektet tudtam elkülöníteni, melyek a fenti két szempont valamelyikének megfeleltek. Közel háromszor annyit

természeti környezetet védő beruházás valósult meg, mint olyan, amely a természeti környezet adottságainak kihasználására épült. A 17 vizsgálat alá vont járás esetében mind a megvalósult projektek számát illetően, mind pedig a felhasznált támogatási források tekintetében a gazdaságfejlesztési és társadalmi projektek voltak túlsúlyban a természeti tőkét kihasználó fejlesztésekkel szemben. Ezek az eredmények a fejlesztéspolitikai célok megvalósulását mutatják, hiszen ezekben a járásokban a gazdasági, társadalmi és infrastrukturális tényezők állapota eredményezi a térségek alacsony fejlettségi besorolását, vagyis a források nagy részét ezekre a témákra kellett fordítani. Megjegyzendő, hogy a természeti tőkét kihasználó projektek mindegyike gazdaságfejlesztési projekt is egyben.

A területi kohézió érvényesülésének vizsgálata során elvégeztem azon járások esetében is a fejlesztési projektek elemzését, melyekben a CORINE felszínborítottságon alapuló természeti tőke értéke alacsony, ugyanakkor a térségek társadalmi-gazdasági és infrastrukturális fejlettségét mérő komplex mutató értéke magas, ellentétként azon járásoknak, melyekkel idáig foglalkoztam. Eredményül kaptam, hogy azokban a járásokban, ahol a természeti tőke értéke magas ott a kihasználtságuk is magasabb volt, mint azokban a járásokban, ahol ennek a tőke típusnak az értéke alacsonyabb. Másrészt az is kijelenthető, hogy azokban a járásokban, ahol a komplex mutató értéke magas, vagyis a gazdasági és társadalmi adottságok a kedvezőbbek, ott ezeket az erőforrásokat használták ki leginkább. A magasabb gazdasági potenciállal bíró, nem kedvezményezett térségekben a gazdasági szereplők száma és tőkeereje is magasabb, mint a leghátrányosabb helyzetű, komplex programmal fejlesztendő járások esetében. A területi kohézió tehát érvényesült abban az értelmezésében, hogy a hely specifikus adottságok, a területi sokszínűségben rejlő lehetőségek ki vannak-e használva az adott térségben.

A LEADER forrásra épülő projektek elemzése során 10 helyi akciócsoport összesen 1.564 projektjét kategorizáltam, melyekből 407 projektet minősítettem olyan fejlesztésnek, mely egyértelműen a természeti tőke valamilyen típusú kihasználására épült.

Attilával fontosnak tartottuk, hogy a vizsgálataink külön kitérjenek a természetvédelemmel foglalkozó civil szervezetek munkáira. A természetvédelemmel foglalkozó civil szervezetek pályázati forrásokból létrejövő projektjeinek vizsgálati tapasztalata, hogy ezen szervezetek fontos szerepet töltenek be a természeti környezet állapotának fenntartásában, rehabilitálásában, vagyis azt az oldalt erősítik, melyet a nemzeti parki igazgatóságok is. A zöld civil szervezetek száma nincs korrelációban a természeti környezet állapotával, meglétüket és működésük sikerességét vélhetően a társadalmi adottságokban, a humán tőke állapotában kell keresni.

A 2007–2013-as időszak projektjeinek széleskörű elemzését követően kérdőíves felmérést végeztem a vizsgált járások több mint 300 települési vezetőinek megkeresésével. A beérkezett válaszokból leszűrt eredmények, hogy a vizsgált települések nagy része a fejlesztéseit nem előre megtervezetten, stratégiai szempontok mentén hajtja végre, településfejlesztési programokat nem készítenek és nem használnak. Ugyanakkor a települések háromnegyede az utóbbi tíz évben uniós forrásból beruházásokat

valósított meg. Ennek egy része LEADER pénzek bevonásával történt a LEADER kistérségek stratégiai tervei alapján. Az önkormányzatok tisztában vannak a természeti közeg meglétének pozitív adottságaival és a jövőbeli településfejlesztési elképzeléseiket is erre építik, hangsúlyozottan a turizmus témakörén belül. A természeti közeget túraútvonalak kiépítésével kívánják bemutathatóvá tenni az odaérkezők számára, a szálláshelyek bővítésével pedig a látogatók többnapos tartózkodását kívánják elősegíteni, mert a gazdasági haszon csak így realizálható. A jelen állapotára jellemző, hogy a természeti környezet adottságaira épülő vállalkozások nagy része jelenleg is inkább a szálláshely üzemeltetésével foglalkozik, míg a programokat kínáló attrakciókba történő beruházás jóval kevesebb esetben valósult meg.

Kutatásommal a természeti környezet állapotának a területi kohézióban betöltött térségi állapotát kívántam megvizsgálni, és ezáltal álláspontom az, hogy a természeti környezet olyan érték, amelyet nem szabad feláldoznunk a gazdasági fejlődés érdekében. A területi kohézió lényeges eleme a helyi adottságok, mint erőforrások fenntartása is. Ezekben a térségekben a természeti környezet, mint természeti tőke és erőforrás, nem kitermelhető vagyónként van jelen, hanem olyan ökoszisztémaként, melynek szolgáltatásait csak fenntartható módon szabad kihasználni, leginkább a kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások terén.

Eredmények és megvitatásuk

1. Hazánk térségei a térségek társadalmi-gazdasági és infrastrukturális fejlettségét mérő komplex mutató alapján fejlettségi sorrendbe állíthatók. Ha ez mellé a komplex mutató mellé helyezzük a térségek természetes állapotát mérő, CORINE alapú felszínborítottság adatokból származtatott természeti tőke mutatót, akkor előállítható egy olyan kategória rendszer, mely vizsgálatom alapján négy szektorra osztja a térségeket.

A táji, természeti mutatókat nem a komplex mutatóba kell beépíteni, hanem egy térséget jellemző komplex mutató mellett a CORINE alapú természetességi mutatót is meg kell jeleníteni viszonyításként (A, B, C, D kategória).

Ezekben a térségekben a fejlesztéseket, a támogatási rendszereket úgy kellene megvalósítani, alkalmazni, hogy azok a természeti környezet védelmét, fenntartását helyezték előtérbe. A gazdasági fejlődést eredményező fejlesztések az ökoszisztéma-szolgáltatások kulturális szegmensére, illetve az ellátó típus megújuló formáira épüljenek.

2. A CORINE alapú természeti tőke mutató által kialakított járási sorrend mellé a térségek társadalmi-gazdasági és infrastrukturális fejlettségét mérő komplex mutató által kialakított járási sorrendet helyezve a járáások az 1. pontban ismertetettek szerint kategorizálhatóak.

3. Vizsgálataim rámutattak arra, hogy a programok helyzetleíró munkarésze tartalmazza a természeti környezet állapotát, de sok esetben csak a kötelező és általános szempontok mentén taglalva azokat. A SWOT elemzésben kellene kifejteni az öko-

szisztéma-szolgáltatások típusainak kvantitatív és kvalitatív állapotát a negatív és pozitív, illetve külső és belső tényezők mentén. Az elemzés feladata, hogy bemutassa az ökoszisztéma-szolgáltatások működését helyben az egyéb témák (gazdaság, társadalom, kultúra stb.) szerves kapcsolatában.

A SWOT elemzésre épülő problémafa a természeti környezet állapotában és működésében érzékelhető negatív tényezőket a probléma hierarchia megfelelő szintjén kell, hogy ábrázolja. Az ok-okozat összefüggések, melyek az egyes hierarchiaszintek közötti kapcsolatokat jelentik leképezhetik az ökoszisztéma-szolgáltatásokat jellemző hiányosságokat. Itt is cél, hogy a természeti környezet együttesen jelenjen meg a többi vizsgálandó települési, térségi tényezővel, a területi tőke elemeivel.

A célja a problémafában meghatározott és ok-okozati kapcsolatba állított nem jól működő tényezőkre ad választ azáltal, hogy szintén hierarchia rendszerbe rendezve meghatározza az elérni kívánt célállapotokat. Itt a többi témakör célállapotai között kell, hogy megjelenjenek a természeti környezetben tervezett és elvárt állapotoknak.

A prioritások olyan tématerületek, melyekre a fejlesztések során a beavatkozásokat elvégezzük, melyekre a forrásainkat költjük. Lényeges a prioritások korrekt, jól körülhatárolt, pontos leírása. A vizsgált térségek esetében, ahol a természeti környezet állapota még az országos átlagnál jobb minőségű, a prioritások lehatárolásánál mindenképpen a természet és környezetvédelmi elveket kell alkalmazni a szűkítések során. Például, hogy előnyben részesítik a barnamezős beruházásokat a zöldmezőségekkel szemben.

Az intézkedések az azonos típusú fejlesztéseket tartalmazzák egy adott prioritáson belül. A természeti tényezők szempontjából a projekt típusok lehetnek az ökoszisztémák fenntartását, fejlesztését támogatók (természetvédelmi projektek), illetve az arra épülő, az ökoszisztéma szolgáltatásait igénybevevők (például ökoturizmus, vadászat, mezőgazdálkodás).

4. A területi kohézió célja az EU teljes területén a harmonikus fejlődés biztosítása, továbbá annak lehetővé tétele, hogy az ott élők e területek adottságait a leghatékabban kihasználhassák. A területi kohézió fogalmába javaslom beépíteni, hogy vannak térségeink, ahol a felzárkóztatási/kiegyenlítési elv nem a gazdasági, társadalmi és infrastrukturális (mesterséges infrastruktúrákat értem alatta, nem a zöldinfrastruktúrát) szinten kell, hogy érvényesüljön, hanem a természeti környezet minőségének fenntartása, fejlesztése kell, hogy előnyt élvezzen. Ez a természeti tőke eddig nem vett részt a kohézió megítélésében, csak a belőle származó számszerűsíthető gazdasági hasznok. A természeti tőke hangsúlyos megjelenítése érdekében javaslom a természeti tőke fogalmának beemelését a területi kohézió értelmezésébe. Ennek helye a fenntarthatóság területi dimenziójaként értelmezhető és a területi minőség kategóriában kaphat helyet. A természeti tőke a területi kohézióban akkor fog tudni megerősödni, ha az ökoszisztéma-szolgáltatások mérhetőségén dolgozó kutatások konkrét eredményeket, indikátorokat adnak hozzá.

5. A természeti környezet és ezen keresztül az ökoszisztémák állapotának javítása a nemzeti park igazgatóságokhoz és a „zöld” civil szervezetekhez kötődik. A természet-

védelemmel foglalkozó civil szervezetek aránya a civil társadalmon belül a B1-es kategóriában az országos átlagnál alacsonyabb, tehát a kutatás előtti hipotézisem, mely szerint a természeti tőke magas aránya több civil szerveződést eredményez, nem állta meg a helyét.

6. A LEADER program keretében végrehajtott helyi fejlesztéseket elemezve egyértelművé vált, hogy a közösségvezérelt helyi fejlesztések (CLLD) arányaikban nagyobb részt hagyatkoztak a helyi adottságokra, mint a strukturális alapokból elnyert támogatások. Véleményem szerint a magas természeti tőkével rendelkező térségek esetében, ahol ugyanakkor a gazdasági és társadalmi fejlettség az országon belül a legkedvezőtlenebb a következő lehetőségekben is érdemes gondolkodni:

a.) Silver economy ágazat felé nyitni: Európa és így Magyarország társadalma is elöregszik. A társadalom idős tagjainak igényeire azonban külön gazdasági szegmensek épülnek, különböző tématerületeket megcélözva (egészségügy, táplálkozás, rekreáció, pénzügyek, közlekedés, háztartás, felnőttképzés, foglalkoztatás). A magas természeti tőkével rendelkező térségek kiváló helyszíneket biztosíthatnak az egészségügyi és rekreációs tevékenységek számára, akár idősotthonok keretében is.

b.) Nyugat-Európából érkező nyugdíjasok felé nyitni: Hivatalos statisztika még nem ismert, de saját tapasztalatom is mutatja, hogy Magyarország csendes, nyugodt, szép környezettel bíró településein növekszik a betelepült nyugat-európai középkorú és időskorú emberek száma. Többek között holland, német, osztrák, francia nyugdíjasokkal találkozni, akik az otthonról kapott nyugdíjukból Magyarországon jobb életminőségben élnek, ugyanakkor a magyar táj adta nyugalmat, szépséget élvezik. Számos példát ismerek magam is arra, hogy a betelepültek felkarolják a választott települést, pénzügyileg is segítenek bizonyos kisebb fejlesztések megvalósításában, illetve kisebb munkákat (házkörüli teendők, kertészeti munkák, takarítás, ápolás stb.) is biztosítanak a helyieknek.

c.) Távmunkások felé nyitni: A digitalizációval a távmunka lehetőségek nagyarányú bővülése várható a következő évtizedben. A távmunka lehetőséget jelent arra, hogy az emberek a munkahelyüktől távol, akár egy kistelepülés természet közeli csendes részén találjanak otthonra. A távmunkában dolgozók aránya egy 2017-es KSH jelentés szerint csupán 1,5% az összes munkavállaló százalékában, 2018-ban már 2,3 % volt az EUROSTAT felmérése alapján, ráadásul ez a szám nem tartalmazza a Magyarországon élő, de távmunkában dolgozó külföldiek számát.

A fejlesztéspolitika és a helyi területfejlesztés, településfejlesztés számára alapvető szempont kell, legyen, hogy Magyarország azon települései, térségei esetében, melyek még rendelkeznek átlag feletti természeti tőkével, a fejlesztések során nem szabad ezt a tőkét tovább felélni. A természeti környezetet meg kell őrizni! El kell fogadni, hogy vannak olyan térségeink, ahol nem kell minden áron gazdasági fejlődésben gondolkodni és mindent ennek alárendelni. Az Uniós fejlesztéspolitika is, melynek alapja a gazdasági, társadalmi területi felzárkóztatás volt elmozdult a területi kohézióon belül a hely alapú szemlélet felé és egyre inkább hangsúlyosabbá válik, hogy a térségeknek, és bennük a településeknek a saját meglévő adottságaikra kell alapozni fejlődésüket, ráadásul fenntartható módon.

Irodalom

- Barczi, A., Csorba, P., Lóczy, D., Mezősi, G., Konkolyiné Gyuró, É., Bardóczyné Székely, E., Csimá, P., Kollányi, L., Gergely, E., Farkas, Sz., Ángyán, J., Podmaniczky, L., Pirkó, B., Joó, K., Centeri, Cs., Grónás, V., Vona, M., Pető, Á. 2008: Suggested landscape and agri-environmental condition assessment. *Tájökológiai Lapok* 6 (1-2): 77–94.
- Buday-Sántha A. 2006: A környezeti elemek hatása a területi versenyképességre. In Horváth Gy. (szerk.): *Régiók és települések versenyképessége* MTA RKK, Pécs. pp. 352–384.
- Camagni, R. 2008: Regional competitiveness: towards a concept of territorial capital. In: Capello (Eds): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. European competitiveness and global strategies.* Springer, Berlin-Heidelberg. pp. 33–46.
- Costanza, R. 2008: Ecosystem services: Multiple classification systems are needed. *Letter to the Editor. Biological Conservation* 141: 350–352.
- Costanza R., d'Arge R., De Groot R., Farber S., Grasso M., Hannon, B., Van den Belt M. 1997: The value of the world's ecosystem services and natural capital. *Nature* 387(6630): 253–260.
- Costanza, R., De Groot, R., Sutton, P., Ploeg, S., Sharolyn, J. A., Kubiszewskia, I., Farber, S., Turner, R.K. 2014: *Global Environmental Change* 26: 152–158.
- Csorba, P., Szabó, Sz. 2012: The application of landscape indices in landscape ecology. In: Tiefenbacher, J. (ed.): *Perspectives on nature conservation - Patterns, pressures and prospects.* InTech, Rijeka. pp. 121–140.
- Daily, G. C. (Ed.) 1997: *Nature's services. Societal dependence on natural ecosystems.* Island Press, Washington, DC. p. 392.
- De Groot, R. 2003: Importance and threat as determining factors for criticality of natural capital. *Ecological Economics* 44 (2–3): 187–204. DOI: [10.1016/S0921-8009\(02\)00273-2](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(02)00273-2)
- Kelemen, E, Pataki, Gy. (szerk.) 2014: *Ökoszisztéma szolgáltatások: A természet- és társadalomtudományok metszéspontjában.* Szent István Egyetem, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Gödöllő, Environmental Social Science Research Group, Budapest. pp. 24–28
- Kovács, E., Kelemen, E., Czúcz, B. 2014: A természettől a jóllétig: az ökoszisztéma szolgáltatások természet- és társadalomtudományi meghatározottsága. In: Kelemen E., Pataki Gy. (szerk.): *Ökoszisztéma szolgáltatások: A természet- és társadalomtudományok metszéspontjában.* Szent István Egyetem, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Environmental Social Science Research Group (ESSRG), Gödöllő-Budapest. pp. 15–34
- Kovács-Hostyánszki A., Arany I., Aszalós R., Bereczki K., Czúcz B., Fodor L., Kalóczkai Á., Kiss M., Kovács E., Takács András A., Vári Á., Zölei A., Zsembery Z. 2018: A közösségi jelentőségű természeti értékek hosszú távú megőrzését és fejlesztését, valamint az EU biológiai sokféleség stratégia 2020 célkitűzéseinek hazai megvalósítását megalapozó stratégiai vizsgálatok, Nemzeti ökoszisztéma-szolgáltatások térképezése és értékelése projekt (NÖSZTÉP). Az ökoszisztéma-szolgáltatások prioritizálása és a prioritizálás eredményeinek szintézise, KEHOP-4.3.0-15-2016-00001, Budapest 2018. Január 10. Verzió: 1.2. pp. 1–35.
- Malatinszky, Á. 2016: Stakeholder perceptions of climate extremes' effects on management of protected grasslands in a central European area. *Weather, Climate and Society* 8(3): 209–217. DOI: [10.1175/WCAS-D-15-0029.1](https://doi.org/10.1175/WCAS-D-15-0029.1)
- Millennium Ecosystem Assessment 2003: *Ecosystems and Human Well-being, a framework for assessment.* Island Press, Washington. pp. 64–70.
- Oláh M. (szerk.) 2017: *A területi tőke és magyarországi dimenziói.* NYICITA Alapítvány, Balatonfűzfő. pp. 27–38.
- Orosz Gy. 2020: Természeti potenciálok térségi használatának vizsgálata és a területi kohézió. Doktori értekezés. Gödöllő, p. 188. DOI: [10.14751/SZIE.2020.019](https://doi.org/10.14751/SZIE.2020.019)

- Stimson, R.J., Stough, R.R., Nijkamp, P. 2011: Endogenous regional development. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham Glos. pp. 1–20.
- Brink T. P. (ed.) 2011: TEEB –The Economics of Ecosystems and Biodiversity in National and International Policy Making. Earthscan, London and Washington. Welzel+Hardt, Wesseling, Germany. pp. 7–16.

EXAMINATION OF SPATIAL USE OF NATURAL POTENTIALS AND TERRITORIAL COHESION

GY. OROSZ

Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Institute for Wildlife Management and Nature Conservation, Department of Nature Conservation and Landscape Management
2100 Gödöllő, Páter Károly Street 1, e-mail: orosz.gyorgy@uni-mate.hu

Keywords: Attila Barczi, territorial cohesion, settlement development, measurement of regional development, natural capital, ecosystem services, complex indicator

Attila Barczi was my teacher, then my colleague and my doctoral supervisor. During the years of research, we consulted countless times, matched our own fields of expertise, sought common ground, argued and developed our common denominator. My PhD research started from the basic premise that landscape and natural indicators do not participate in the system that determines and compares the development of regions and settlements. Most of our areas with a valuable natural environment are at a disadvantage in terms of their economic and social status. Our research focused on how these areas use the opportunities provided by the natural environment in their development? What developments are planned and how do they relate to the ecosystem services provided by their natural environment? Among the research results, we have been able to describe an applicable method for strengthening the role of the natural environment for the analysis of territorial cohesion, using data that are freely available to us.